

ΣΤΕΛΛΑ
ΔΡΟΥΓΟΥ

καθηγήτρια αρχαιολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης ταξιδεύει το 408 π.Χ. στη Μακεδονία και περνά τα τελευταία χρόνια της ζωής του στην αυλή του βασιλιά Αρχέλαου. Το τέλος του ποιητή υπήρξε περίεργο και τραγικό, αφού σύμφωνα με τις γραπτές πηγές βρήκε σκληρό και βίαιο θάνατο το 406 π.Χ. στην περιοχή της Αρέθουσας, κοντά στην Αμφίπολη ("Βίος Ευριπίδου" και Σούδας). Τάφηκε στην Πέλλα και κατ' άλλους στην Αρέθουσα με τιμές σύμφωνα με την παράδοση. Οι Αθηναίοι, τιμώντας το σπουδαίο έργο του ποιητή ανήγειραν κενοτάφιο με τα λόγια του επαίνου: "Μνήμα μὲν Ἑλλάς ἅπασ' Εὐριπίδου, ὅστέα δ' ἴσχει γῆ Μακεδῶν . ἡ γάρ δέξατο τέρμα βίου. Πατρίς δ' Ἑλλάδος, Ἑλλάς Ἀθηναί . πλείστα δέ Μούσας τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τόν ἔπαινον ἔχει".

Ο Ευριπίδης κατά την διάρκεια της παραμονής του στη Μακεδονία φαίνεται ότι έγραψε τα τελευταία του έργα, όπως το γνωστό "Βάκχαι" και τον άγνωστό μας "Αρχέλαο", έργα που συνδέονται προφανώς με την θρησκευτική και πολιτική πραγματικότητα του Μακεδονικού βασιλείου. Στους επόμενους ελληνιστικούς αιώνες το έργο του Ευριπίδη είχε σημαντική απήχηση, και ιδιαίτερα στην Μακεδονία, όπως μαρτυρούν όχι μόνο οι γραπτές πηγές, αλλά και το σωζόμενο αρχαιολογικό υλικό. Δύο αιώνες και πλέον μετά το θάνατο του ποιητή, στον 2ο και 1ο αι. π.Χ., οι μύθοι των έργων του και αποσπάσματα των κειμένων του απεικονίζονται και αναγράφονται στους πήλινους ανάγλυφους σκύφους της εποχής, τους επονομαζόμενους "ομηρικούς". Πρόκειται για πήλινα κύπελλα κρασιού τα οποία παράγονται κυρίως στην Μακεδονία και μάλιστα όταν πλέον δεν υφίσταται το βασίλειο, και η χώρα έχει περάσει στην ρωμαϊκή κυριαρχία. Πάνω στην επιφάνεια των μικρών αυτών αγγείων απεικονίζονται επεισόδια από τα ομηρικά έπη, αλλά και από τα έργα των σπουδαίων Αθηναίων τραγικών του 5ου προχριστιανικού αιώνα. Η προτίμηση στα έργα του Ευριπίδη, όπως δηλώνουν οι πολυάριθμες επιγραφές των αγγείων αυτών, είναι φανερή και δείχνουν την ισχυρή παράδοση που δημιούργησαν τα έργα του μεγάλου τραγικού και μάλιστα σε μια εποχή απουσίας πλέον κάθε πολιτικής οντότητας στις ελληνικές χώρες, επιβίωσης όμως της ελληνικής παιδείας.

Επιστρέφοντας στους χρόνους της μεγάλης ακμής του μακεδονικού βασιλείου, στον 4ο προχριστιανικό αιώνα, αποδεικνύεται το θέατρο και εδώ, όπως σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο, ένα από τα σπουδαιότερα γεγονότα του σύγχρονου πολιτισμού και παιδείας.

Είναι εποχή μεγάλης ακμής και πλούτου για την χώρα και σημαδεύεται από

την δράση σπουδαίων βασιλέων, όπως ο Αρχέλαος, ο Αμύντας, ο Φίλιππος Β΄ και ο Αλέξανδρος Γ. Ο πλούτος της Μακεδονίας ελκύει έναν μεγάλο αριθμό καλλιτεχνών και μεταξύ αυτών αρκετούς τραγικούς ποιητές και ηθοποιούς, οι οποίοι μάλιστα αναλαμβάνουν συχνά ακόμη και πολιτικές αποστολές. Ο **Αντιγενείδας**, σπουδαίος Θηβαίος αυλητής στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., πήρε μέρος στους αγώνες που οργάνωσε ο Φίλιππος ίσως πριν από την πολιορκία της Μεθώνης (353 π.Χ.).

Ο Ολύνθιος κιθαρωδός **Αριστόνικος** συνδέεται στενά με τους βασιλείς Φίλιππο και Αλέξανδρο, τον οποίο μάλιστα ακολούθησε στην εκστρατεία στην Ασία όπου και σκοτώθηκε (Αθήναιος, Δειπν. Χ 455B). Ο Ισμηνίας, "... τις Θηβαίος τῆς ἀύλομελωδίας ἔμπειρος ἄνθρωπος καί σοφός τῆ γνώμη τυγχάνων ..." (ψευδο-Καλλισθένης Ι, 46α, 1κε) φαίνεται να προσπαθεί να προκαλέσει τον οίκτο του Μακεδόνα βασιλιά, για να σώσει την πατρίδα του Θήβα.

Σημαντική υπήρξε η δραστηριότητα των ηθοποιών στους χρόνους της ακμής του βασιλείου (4ος αι. π.Χ.) αλλά και αργότερα. Ο ηθοποιός **Νεοπτόλεμος** υπήρξε μάρτυς της δολοφονίας του βασιλιά Φιλίππου στο θέατρο της παλιάς πρωτεύουσας των Μακεδόνων, τις Αιγές: «Ἐν γάρ τῷ βασιλικῷ πόντῳ Νεοπτόλεμος ο τραγωδός, πρωτεύων τῆ μεγαλοφωνία καί τῆ δόξη, προστάξαντος αὐτῷ τοῦ Φιλίππου προενέγκασθαι τῶν ἐπιτευγμένων ποιημάτων καί μάλιστα τῶν ἀνηκόντων πρὸς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν στρατείαν, ὁ μὲν τεχνίτης κρίνας οἰκεῖον ὑποληφθῆσθαι τό ποίημα τῆ διαβάσει τοῦ Φιλίππου καί τὴν εὐδαιμονίαν ἐπιπλήξει βουλόμενος τῶν Περσῶν βασιλέως [...] ἤρξαντο λέγειν τότε τό ποίημα» (Διόδωρος Σικελιώτης XVI 92).

Ο ίδιος ο ηθοποιός **Νεοπτόλεμος**, όταν κάποτε τον ερώτησαν, τι θαυμάζει περισσότερο από τους τρεις τραγικούς, τον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη, απάντησε πως καμιά σκηνή δεν υπήρξε πιο εντυπωσιακή από εκείνη της δολοφονίας του Φιλίππου (Suetonius, Calig. LVII, 4). Είναι βέβαια φανερό η σημασία αυτής της μαρτυρίας για το θέατρο στη Μακεδονία στους χρόνους της ακμής της. Το τραγικό όμως επεισόδιο της δολοφονίας του Φιλίππου δεν υπήρξε ένα μεμονωμένο γεγονός, δηλωτικό του θεατρικού κόσμου κατά την εποχή αυτή.

Διάσημοι ηθοποιοί και σημαντικοί τραγικοί ποιητές από διάφορα σημεία του ελληνικού κόσμου, έδρασαν στην Μακεδονία ασκώντας την τέχνη τους, αλλά πολλές φορές ακόμη προσφέροντας διπλωματικές υπηρεσίες στον Μακεδόνα βασιλιά. Στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. ταξιδεύει στη Μακεδονία ο ποιητής **Αγάθων** - γνωστός από τους πλατωνικούς διαλόγους - ενώ έναν σχεδόν αιώνα αργότερα ο ποιητής **Μένανδρος** αρνείται να ταξιδέψει στη Μακεδονία και διατηρεί φιλικές σχέσεις με τον Δημήτριο τον Φαληρέα, όταν αυτός κατέχει την εξουσία στην Αθήνα.

Στην διάρκεια της βασιλείας του Φιλίππου οι ηθοποιοί **Αριστόκριτος** και ο περιφημής **Θεσσαλός** έπαιξαν τον ρόλο του μεσολαβητή και πρεσβευτή στην περιφημη υπόθεση του Πιξώδαρου, όταν ο κάρας σατράπης ζήτησε από τον Φίλιππο τον γιο του Φίλιππο Αρριδαίο ως γαμπρό του για την κόρη του. Οι ίδιοι αυτοί ηθοποιοί μαζί με άλλους μουσικούς και καλλιτέχνες ακολούθησαν τον Αλέξανδρο στην εκστρατεία του στην Ασία και μετείχαν στους γάμους και τις γιορτές των

01

Γύρω από την μεγάλη τετράπλευρη αυλή του ανακτόρου συγκεντρώνονται τα πολυάριθμα δωμάτια και μεγάλες στοές.

02

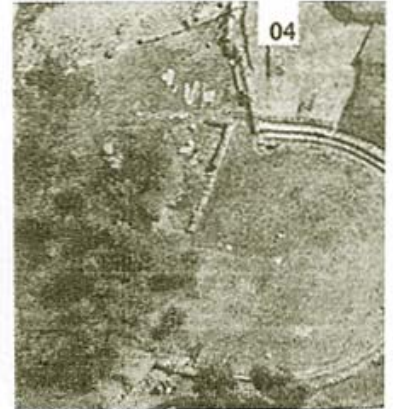
Ξεχωρίζουν τα μεγάλα μαρμάρινα κατώφλια του ανακτόρου.

03

Το αρχαίο θέατρο της Μαρώνειας. («Θέατρα θέας άξια», 1996).

04

Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας κατά τα τελευταία χρόνια της ανασκαφής. Διακρίνονται οι διάδρομοι των κερκίδων που καλύπτονται ακόμη από την μεγάλη επίχωση.

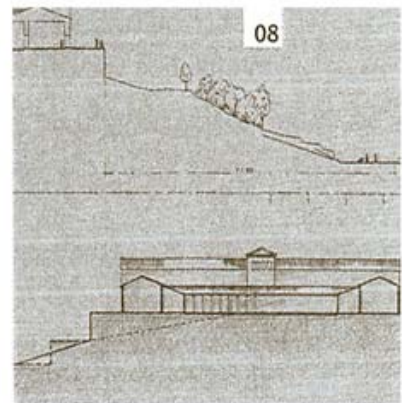
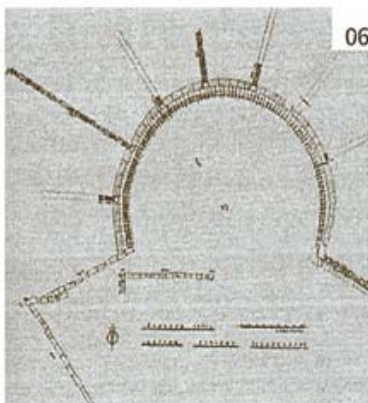

05
 Το αρχαίο θέατρο του Δίου. Χαρακτηριστικά είναι τα τεχνικά γνωρίσματά του. («Θέατρα θέας άξια», 1996).

06
 Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας. Κάτοψη. Εντυπωσιάζει η μεγάλη ορχήστρα του. (Σχέδιο Γ. Αθανασιάδη - Ν. Χατζηδάκη).

07
 Ο ανατολικός τοίχος της ανατολικής παράδου του θεάτρου.

08
 Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας. Είναι φανερό το μικρό ύψος της πλαγιάς που δέχτηκε το ανοιχτό οικοδόμημα. (Σχεδιαστική αναπαράσταση).

Μακεδόνων, που τελέστηκαν στη διάρκεια της μεγάλης στρατιωτικής επιχείρησής τους. Έτσι κατά έναν τρόπο επιβεβαιώνεται το λεγόμενο από τον Αριστοτέλη ότι *μείζον δύνανται νῦν τῶν ποιητῶν οἱ ὑποκριταί*. (Ρητορική 3, 1, 1403).

Είναι φανερό ότι το μεγάλο - σχεδόν κοσμοϊστορικό - γεγονός της ανάπτυξης του θεάτρου στην Αττική κατά τον 5ο προχριστιανικό αιώνα, διαδίδεται στο τέλος του ίδιου αιώνα και στην διάρκεια του επόμενου 4ου αι. π.Χ., και υιοθετείται από τον ελληνικό κόσμο σε ολόκληρη την έκτασή του, από τις Συρακούσες έως την Μακεδονία. Τα θεατρικά έργα των μεγάλων Αθηναίων τραγικών ακούγονται σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο, εμφανίζονται νέοι ποιητές και νέα θεατρικά έργα, όπως μαρτυρούν οι αρχαίες γραπτές πηγές. Από τον 4ο προχριστιανικό αιώνα σώζεται μεγάλος αριθμός ονομάτων δραματουργών, γεγονός που προδίδει τα παραπάνω (Nauck rassim), ενώ στη συνέχεια στους ελληνιστικούς αιώνες, το θέατρο και η δραματική ποίηση παίρνουν "παγκόσμια", αλλά και "φιλολογική" σημασία και παράλληλα καθημερινή πρακτική. Στους αιώνες αυτούς βέβαια το θεατρικό κείμενο γίνεται περισσότερο "ρητορικό" ή και "παιχνίδι", ενώ η μουσική και η μουσική εκτέλεση αποκτούν μια χαρακτηριστική αυτονομία.

Η οικοδόμηση του λίθινου διονυσιακού θεάτρου στους βόρειους πρόποδες του βράχου της αθηναϊκής ακρόπολης κατά τη διάρκεια της θητείας του άρχοντα Λυκούργου (338 π.Χ.), αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός για την ιστορία του θεάτρου, όχι μόνο για την ίδια την οικοδομική - αρχιτεκτονική του άποψη, αλλά και γενικά για την ιστορία της δραματικής δημιουργίας.

Πολύ γρήγορα προς το τέλος του 4ου αι. π.Χ., οικοδομούνται λίθινα θέατρα σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο και ο αριθμός τους αυξάνεται στον 3ο αι. π.Χ. εξυπηρετώντας τόσο το καλλιτεχνικό έργο όσο και τις πολιτικές ανάγκες των πόλεων και των πολιτικών σχηματισμών, των Κοινών. Στην Μακεδονία, στην παλιά πρωτεύουσα, την πόλη των Αιγών, αρχίζει να οικοδομείται ένα μεγάλο λίθινο θέατρο, κάτω από το επίπεδο και στη γειτονία του ανακτόρου της προς το τέλος της βασιλείας του Φιλίππου. Εκεί συγκεντρώνονται οι αντιπρόσωποι όλων των ελληνικών πόλεων με αφορμή τους γάμους της κόρης του Φιλίππου με τον Αλέξανδρο της Ηπείρου. Στην πραγματικότητα ο Μακεδόνας βασιλιάς επιδιώκει με τη συγκέντρωση αυτή μια επίδειξη δύναμης, καθώς έχει τελειώσει τις προετοιμασίες και ετοιμάζεται να εκστρατεύσει κατά της Ασίας. Με αφορμή αυτούς τους γάμους οι αντιπρόσωποι των ελληνικών πόλεων και οι Μακεδόνες προσκεκλημένοι ζούνε μέσα στο θέατρο των Αιγών λαμπρές γιορτές, αλλά τελικά και τα δραματικά γεγονότα της δολοφονίας του Φιλίππου και πιθανώς της ανακήρυξης του γιου του Αλέξανδρου ως βασιλιά της Μακεδονίας.

Το θέατρο των Αιγών στα νοτιοανατολικά της σημερινής Βεργίνας αποκαλύφθηκε το 1982 από τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο και την ομάδα του (Αριστετέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), πολύ κοντά στο αρχαίο ανάκτορο και το δυτικό σκέλος των τειχών της αρχαίας πόλης. Διαθέτει μια μεγάλη ορχήστρα (διαμ. 28,80 μ.) στο κέντρο της οποίας βρίσκεται η λίθινη βάση της θυμέλης (βωμός του Διόνυσου), ενώ στην περιφέρειά της έχει δημιουργηθεί ένα λίθινο ρείθρο για την απομάκρυνση των νερών της βροχής. Από το πολύ μεγάλο κοίλο (το τμήμα των θεατών) λίθινη υπήρξε μόνο η πρώτη σειρά των καθισμάτων (εδωλίων), ενώ

το υπόλοιπο παρέμεινε μια απλή χωμάτινη πλαγιά. Λίθινες ήσαν ακόμη και οι πάροδοι – είσοδοι του θεάτρου, αν και τα γνωρίσματά τους είναι διαφορετικά, καθώς ακολουθούν την αντίστοιχη φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Επιπλέον η ανατολική πάροδος στο ανατολικό της άκρο ανοίγεται σε μια ευρεία “αυλή”, όπου ίσως κατέληγε ο δρόμος από την είσοδο του ανακτόρου. Η σκηνή του θεάτρου στην βόρεια πλευρά της ορχήστρας είναι ένα πολύ απλό στωικό οικοδόμημα με κλειστά τα δύο άκρα του (παρασκήνια), μήκους 24,80 μ. Το οικοδόμημα θεωρείται σύγχρονο με την αρχική φάση του ανακτόρου το οποίο έχει αποδοθεί στην περίοδο του τέλους της βασιλείας του Φιλίππου (336 π.Χ.).

«... καί τῶν ἀγῶνων κατὰ τὴν ὑστερίαν τὴν ἀρχὴν λαμβανόντων τό μὲν πλῆθος ἔτι νυκτός οὔσης συνέτρεχεν εἰς τό θέατρον, ἅμα δ' ἡμέρα τῆς πομπῆς γινομένης σὺν ταῖς ἄλλαις ταῖς μεγαλοπρεπέσι κατασκευαῖς εἶδωλα τῶν δώδεκα θεῶν ἐπόμπευε ... Τοῦ δε θεάτρου πληρωθέντος αὐτός ὁ Φίλιππος ἦει λευκόν ἔχων ἱμάτιον καί προστεταχῶς τούς δορυφόρους μακράν ἀφ'esτώτας ἀφ' ἑαυτοῦ συνακολουθεῖν ... καί πάντων ἐπαινούντων ἅμα μακαριζόντων τόν ἄνδρα παράδοξος ἐφάνη κατὰ τοῦ βασιλέως ἐπιβουλή καί θάνατος». (Διόδωρος Σικελιώτης XVI 91. 9 κε.). Ἔτσι ἔληξε ἡ βασιλεία τοῦ Φιλίππου καὶ ἀρχισε ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλέξανδρου μέσα στο θέατρο των Αιγῶν. Το θέατρο των Αιγῶν δεν ολοκληρώθηκε ποτέ και εγκαταλείφθηκε στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. όταν ἦρθαν οἱ Ρωμαῖοι.

Με το τέλος του 4ου αι. π.Χ. πολλαπλασιάζονται τα θεατρικά οικοδομήματα σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο. Στη Μακεδονία οι αρχαίες πηγές μαρτυρούν για το θέατρο της πρωτεύουσας Πέλλας, ενώ η ανασκαφική σκαπάνη αποκάλυψε το θέατρο της ιεράς πόλης των Μακεδόνων, του Δίου ένα σπουδαίο τεχνικό έργο στην κοιλάδα του Βαφύρα, αφού ολόκληρο δημιουργήθηκε πάνω σε μια σκόπιμη τεχνητή επίχωση. Ξεχωριστό γνώρισμα της η χαρώνεια κλίμακα που σώζεται στο μέσον της ορχήστρας. Θέατρο λίθινο διαθέτει και η πολύ σημαντική αρχαία πόλη της Μίεζας, στη Λευκόπετρα της Νάουσας, στις ανατολικές υπώρειες του Βερμίου, μιας πόλης που ανταγωνίζεται τους αιώνες της ακμής τη γειτονική πόλη της Βέροιας. Δεν βρέθηκε το θέατρο της Βέροιας, λίθινα θραύσματα όμως εδωλίων μαρτυρούν την ύπαρξή του στη σπουδαία αυτή πόλη.

Στους ελληνιστικούς αιώνες ο αριθμός των θεάτρων στην Μακεδονία και στις άλλες χώρες της επιρροής της πολλαπλασιάζεται και εναρμονίζεται στο πλήθος των μαρτυριών της γραπτής παράδοσης. Η κυρίαρχη λατρεία του Διονύσου στη Μακεδονία, οι επιγραφικές πληροφορίες για τους διονυσιακούς συλλόγους και τις συντεχνίες των ηθοποιών, οι επιτύμβιες στήλες ηθοποιών, τα πήλινα ειδώλια με τις θεατρικές μορφές και μάσκες, όλα αυτά εκφράζουν τον πλούσιο και εντυπωσιακό κόσμο του θεάτρου με ανάγλυφο τρόπο. Τα έργα αυτά καθώς και τα θεατρικά οικοδομήματα καλύπτουν τους αιώνες έως την έλευση των Ρωμαίων, οπότε και αρχίζει να δημιουργείται ένας νέος κόσμος για το θέατρο και όχι μόνο γι' αυτό.

Από την ελληνιστική Λάρισα και την ιερή Δωδώνη έως τους Φιλίππους πέρα από το Παγγαίο χτίζονται μεγάλα και εντυπωσιακά λίθινα θέατρα που φανερώνουν την αξία και τη σημασία του θεάτρου για τη σύγχρονή τους αρχαία κοινωνία των πόλεων. Θέατρα διαθέτουν κατά τους χρόνους αυτούς οι πόλεις της

Θάσου, της Μαρώνειας, των Αβδήρων, ενώ στον βόρειο χώρο, στην Ιλλυρία, οικοδομούνται σπουδαία ανάλογα οικοδομήματα κατά μήκος της ακτής της Αδριατικής θάλασσας.

Η εικόνα, που γίνεται συνεχώς και περισσότερο πλούσια, αποδεικνύει κυρίως περίτρανα τη σημασία του θεατρικού γεγονότος για την αρχαία κοινωνία, στην περίπτωση μας των πόλεων της Μακεδονίας. Ό,τι φέρει η νέα εποχή στη Μακεδονία, κάτω από την παρουσία των Ρωμαίων, είναι αξιοπρόσεκτο και πλούσιο. Δίπλα στα θέατρα οικοδομούνται τα ωδεία, ενώ η κωμωδία επεκτείνει την ισχύ της σε νέες μορφές διασκέδασης, τους μίμους, τα παιχνίδια κ.λ.π., όπως ακριβώς συμβαίνει σε όλες τις χώρες των πόλεων των ελληνιστικών βασιλείων και σε όλες τις σπουδαίες πόλεις του ελληνιστικού κόσμου. Ωστόσο ο ρωμαϊκός κόσμος δεν λησμόνησε την κλασική παράδοση του θεάτρου έτσι όπως την διατήρησε η ελληνιστική εποχή και τη μεταφέρει στον νεότερο κόσμο.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βεργίνα

Μ. Ανδρόνικος,

Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι και άλλες αρχαιότητες (1984) 46 κ. εξ. *ΑΜ* 112, 1997, 28 κ. εξ.

Σ. Δρούγου,

Βεργίνα (1999), 24 κ. εξ.

Σ. Δρούγου, Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη

Σ. Δρούγου, Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη

Βεργίνα, Περιδιαβάζοντας τον χώρο.

Σ. Δρούγου,

Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας. Συμβολή στην ιστορία του θεάτρου στην αρχαία Μακεδονία (2006²) passim.

Θέατρο

Μ. Buber,

The History of Greek and Roman Theater (1961).

Σ. Gogos,

ÖJh, 67, 1998 (Beibl) 66 κ. εξ.

Σ. Γώγος,

Το αρχαίο θέατρο του Διονύσου (2005), (βιβλιογραφία).

Β. Αλαμανή - Β. Μισαηλίδου,

ΑΕΜΘ 7, 1993, 89 κε. (Λευκάδια).

Γ. Καραδέδος,

ΑΕΜΘ 5, 1991, 157 κε. (Δίον).

Άλλα

Ε. Στεφανής,

Διονυσιακοί Τεχνίτες (1988) passim, A. S. R. Gow - D. I. Page, *The Greek Anthology* (1968), V. Smn, *Die Homenschen Becher* (1976).

Μ. Τιβέριος,

Τα ελληνικά αγγεία (1997).

Σ. Γώγος,

Το αρχαίο θέατρο του Διονύσου (2005), (βιβλιογραφία).